

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДУ ДО ВИЗНАЧЕННЯ АУДИТОРСЬКОГО РИЗИКУ ТА СУТТЄВОСТІ НА СТАДІЇ ПЛАНУВАННЯ АУДИТУ

Розглянуті основні проблеми визначення аудиторського ризику і суттєвості помилок на етапі планування аудиторської перевірки на практиці. Метою статті є удосконалення підходу до визначення аудиторського ризику і суттєвості помилок шляхом їх конкретизації для полегшення можливості їх використання у практичній діяльності аудитора. Запропоновані методичні підходи до розрахунків аудиторського ризику і суттєвості помилок на етапі планування аудиторської перевірки.

Ключові слова: аудит, етап планування, аудиторський ризик, суттєвість помилок

Sokolska R., Zelikman V., Akimova T.

IMPROVEMENT OF THE APPROACH TO AUDIT RISK DETERMINATION AND ESSENTIALITY AT THE STAGE OF AUDIT PLANNING

The main problems of audit risk determination and essentiality of mistakes at the stage of audit check planning in practice are studied. The article aim is improving the approach to audit risk determination and essentiality of mistakes by their concretization for facilitating the possibility of their using in auditor's practical activities. The methodological approaches to the calculation of audit risk and essentiality of mistakes at the stage of audit check planning are offered.

Keywords: audit, planning stage, audit risk, essentiality of mistakes

1. Вступ

У сучасних вітчизняних умовах аудит набуває дедалі більшого значення у зв'язку з безперервним зростанням зацікавленості суб'єктів ринку в отриманні якісної та достовірної інформації щодо фінансово-майнового стану підприємств. У свою чергу, якість проведення аудиту значною мірою залежить від чіткого планування кожної аудиторської перевірки.

Вимоги та рекомендації щодо планування аудиту визначені МСА № 300 "Планування аудиту фінансової звітності", згідно з яким аудитори і аудиторські фірми України мають право самостійно визначати форми і методи аудиту на підставі чинного законодавства, існуючих норм і стандартів, умов договору із замовником, професійних знань та досвіду [1].

Мета статті – удосконалення підходу до визначення аудиторського ризику і суттєвості помилок шляхом їх конкретизації для полегшення можливості їх використання у практичній діяльності аудитора.

2. Основні етапи планування аудиторської діяльності

Аналіз досліджень і публікацій щодо організаційного та методологічного забезпечення планування аудиту показав, що з цього питання науковці мають різні погляди. Відтак, В. С. Труш, Т. А. Камінська, Т. А. Алексеев, І. О. Дмитренко, розкриваючи питання планування аудиторської перевірки, більше зупиняються на проблемах загального підходу до проведення аудиту і переліку аспектів, які

слід враховувати при складанні плану. Ці вчені виділяють три етапи планування аудиту [2]: оцінка організації і стану бухгалтерського обліку, внутрішнього аудиту якості фінансової звітності; аудиторська перевірка фінансово-виробничої діяльності; консультаційні послуги і рекомендації щодо усунення виявлених недоліків, звіт аудитора.

Іншими словами, запропоновані етапи планування аудиту більше нагадують стадії процесу аудиторської перевірки (початкова, дослідження, завершальна), ніж сам процес планування.

В той час, як у роботах авторів С. Я. Зубілевич, С. Ф. Голова основна увага зосереджується на меті та завданні аудиту, вимогах стандартів щодо змісту планів, підходах до групування рахунків бухгалтерського обліку за господарськими процесами, наводяться варіанти плану й програми аудиту тощо [3].

Російські вчені А. Д. Шеремет і В. П. Суйц стверджують, що процес планування аудиту включає: розробку графіків, визначення термінів і підлодів та обговорення їх з клієнтами, проведення інст.-руктажу членів виконавчої команди, організацію зв'язків із підрозділами всередині фірми, обговорення стратегії та підготовки аудиту [4]. Однак, такий підхід до визначення етапів планування розкриває організаційні та технічні сторони цього процесу, а не його зміст.

Аналіз західної літератури показав дещо інший підхід до планування аудиторської перевірки. Зокрема, Е. А. Аренс і Дж. К. Лоббек у своїй праці з аудиту більше акцентують увагу на етапах процесу планування аудиту: попередньому плануванні,

зборі загальних відомостей, зборі інформації про правові зобов'язання клієнта, оцінці матеріальності (суттєвості), аудиторського ризику, ризику для бізнесу і внутрішнього ризику, ознайомлення зі системою внутрішньогосподарського контролю й оцінкою ризику контролю, розробці загального плану аудиту та програми аудиту [5]. Виділення закордонними авторами в окремі етапи планування аудиту оцінки матеріальності (суттєвості), аудиторського ризику й ознайомлення зі системою внутрішньогосподарського контролю пояснюється, насамперед, вимогами, наведеними у МСА № 315 “Знання суб’єкта та його середовища, оцінка ризиків суттєвих викривлень” щодо оцінки ризику і внутрішнього контролю на початковій стадії аудиторської перевірки [1].

Отже, закордонні економісти у своїх працях з аудиту при розгляді процесу планування акцентують увагу на етапах попередньої діяльності, аналітичного огляду, оцінки ефективності перевірки і матеріальності, оцінки ризику неефективності контролю [5]. Нами ж основний акцент зроблено на ризико-орієнтованому аудиті.

Зарубіжні автори приділяють питанню експертно-аналітичної оцінки ризику пильну увагу, але у вітчизняній літературі аудиторський ризик описують, здебільшого, лише з теоретичного погляду. Фактично вітчизняні автори наводять тільки загальні визначення й формулювання, не зосереджуючи достатньої уваги на практичному аспекті їхнього використання в аудиторській діяльності. Але ж рівень аудиторського ризику впливає на особливості підбору прийомів і способів аудиту.

Теорія і практика аудиту стосовно питання визначення суттєвості помилок і пропусків, виявлених аудитором при перевірці фінансової звітності, також показує, що не існує єдиного підходу до її визначення.

Таким чином, виникає проблема визначення аудиторського ризику і суттєвості помилок в практичній діяльності аудиторів на етапі планування певної аудиторської перевірки.

3. Порядок визначення та моделі аудиторського ризику

На сьогодні існують два методи визначення аудиторського ризику: оціночний (інтуїтивний), який полягає в тому, що аудитори, виходячи з власного досвіду, визначають рівень ризику, та кількісний, який передбачає кількісний розрахунок моделей аудиторського ризику. Переважна більшість зарубіжних та вітчизняних економістів погоджуються із загальноприйнятою моделлю аудиторського ризику, яку запропонував Американський інститут присяжних бухгалтерів АІСРА. Така модель має такий вигляд:

$$AR = IR \times CR \times DR, \quad (1)$$

де AR – прийнятний аудиторський ризик, част. од.;

IR – внутрішньогосподарський ризик, част. од.;

CR – ризик контролю, част. од.;

DR – ризик невиявлення, част. од.

Цю модель розрахунку аудиторського ризику пропонується взяти за основу розробки нової моделі, але варто врахувати її основний недолік: закордонна модель аудиторського ризику є надто загальною і не дає можливості кількісно оцінити вплив основних факторів на її елементи.

У зв'язку з цим пропонується трансформувати ризик контролю, поділивши його на ризик внутрішнього та зовнішнього контролю. Такий поділ можна вважати цілковито обґрунтованим, оскільки у вітчизняній практиці аудитори часто виконують відомості зовнішніх щодо суб’єкта перевірки контрольних органів – податкових, контрольно-ревізійних та інших служб. Для оцінки ризику зовнішнього контролю важливим буде визначення факторів, що впливають на цей вид ризику: час проведення зовнішнього контролю, зміни законодавства та інших нормативних актів, перелік перевірених показників, кваліфікація працівників зовнішнього контролю, види об’єктів обліку, що підлягали зовнішньому контролю тощо. Якщо на підприємстві до проведення аудиту здійснювали зовнішній контроль, то очікуваний аудиторський ризик буде меншим, ніж у випадках, коли суб’єкт аудиту не підлягав таким перевіркам. Крім того, внутрішній контроль на підприємствах України повинен завжди здійснюватися з боку керівництва та бухгалтерських служб підприємств.

Стосовно ризику невиявлення, його можна представити як комбінацію двох чинників: ризику неефективності аналітичних процедур (як імовірність того, що аналітичні процедури не зможуть виявити суттєвих помилок) і ризику неефективності детальних тестів (як імовірність того, що детальні тести не зможуть виявити суттєвих помилок). Ці два види процедур слід розглядати як незалежні.

Запропонована модель аудиторського ризику наведена на рис. 1.

Отже, змінивши позначення окремих складових, модель розрахунку аудиторського ризику можна подати так:

$$AP = BP \times PBK \times PЗК \times PНАП \times PНДТ, \quad (2)$$

де AP – загальний аудиторський ризик, част. од.;

BP – внутрішньогосподарський ризик, част. од.;

PBK – ризик внутрішнього контролю, част. од.;

$PЗК$ – ризик зовнішнього контролю, част. од.;

$PНАП$ – ризик неефективності аналітичних процедур, част. од.;

$PНДТ$ – ризик неефективності детальних тестів, част. од.

Рис. 1. Модель аудиторського ризику

Застосування запропонованого методу розрахунку аудиторського ризику дозволить встановити ступінь уваги, яка повинна приділятися аудитором кожній складовій та підскладовій загального аудиторського ризику, визначити ряд факторів, які необхідно врахувати при визначенні величини ризику.

Визначені фактори впливу за кожним елементом аудиторського ризику наведені у табл. 1.

При оцінці суттєвості використовуються два підходи: кількісний та якісний.

З якісної точки зору аудитор повинен використовувати своє професійне судження для того, аби визначити, носять чи не носять суттєвий характер відзначені в ході перевірки відхилення порядку здійснення господарських і фінансових операцій від вимог нормативних та законодавчих актів. З кількісної точки зору аудитор повинен оцінити, чи перевищують кожне окремо та в загальному під-

сумку виявлені відхилення визначений рівень суттєвості.

Серед кількісних підходів до оцінки суттєвості найбільш поширеним є використання відносних показників. Ця оцінка встановлюється у відсотках до обраної базової величини. Як правило, в якості базової величини використовують загальний підсумок балансу станом на кінець звітного періоду.

Оцінка суттєвості є предметом професійного судження аудитора, тобто стандарти не містять конкретної методики оцінки суттєвості. Проте вони надають рекомендації, які повинен враховувати аудитор, коли приймає рішення щодо суттєвості. Кожна аудиторська фірма має власні внутрішні стандарти, за допомогою яких проводиться оцінка суттєвості під час здійснення аудиторської перевірки.

Для визначення і розподілу суттєвості для підприємства-клієнта в цілому пропонується методика

Таблиця 1

Фактори впливу на елементи аудиторського ризику

Елемент аудиторського ризику	Фактори впливу
Внутрішньо-господарський ризик	Система оподаткування
	Можливість проникнення нелегального бізнесу
	Економічна ситуація на підприємстві та в галузі
	Законодавчі та нормативні акти, що регулюють основні види діяльності клієнта
	Характер бізнесу клієнта
Ризик внутрішнього контролю	Професійність і чесність адміністрації
	Компетентність контрольного персоналу
	Організація системи обліку і внутрішнього контролю
	Правильність відображення операцій в обліку
	Кадрова політика адміністрації і перепідготовка працівників
Ризик зовнішнього контролю	Наявність служби внутрішнього аудиту та її функції
	Кваліфікація і практичний стаж зовнішніх контролерів
	Зміни в законодавчих і нормативних актах
	Компетентність зовнішнього контролера щодо об'єктів перевірки
	Об'єктивність в оцінці об'єктів перевірки і дій керівників та інших посадових осіб
Ризик неефективності аналітичних процедур	Перелік контрольних процедур, які використовують у зовнішньому контролі
	Кваліфікація аудиторів
	Розподіл обов'язків між аудиторами
	Обсяг інформації, що перевіряється
	Досвід застосування конкретних процедур
Ризик неефективності детальних тестів	Терміни проведення процедур
	Обсяг процедур
	Характер процедур
	Кваліфікація аудиторів
	Методологія розробки та підбору тестів
	Обсяг аудиторської вибірки
	Глибина дослідження

розрахунку, в якій передбачається встановлення аудитором самостійно на власний розсуд відсотку суттєвості.

Ступінь суттєвості викривлень або помилок пропонується визначати за моделлю:

$$CT = \text{Бк} \times \%CT \uparrow 100, \quad (3)$$

де CT – ступінь суттєвості у грошовому виразі, грн;

$Бк$ – сальдо балансу на кінець звітного періоду, що підлягає аудиторській перевірці, грн;

$\%CT$ – встановлений аудитором відсоток суттєвості, %.

тями балансу, що складаються із залишків певних рахунків.

Запропонований метод розподілу суттєвості, хоча і є певною мірою трудомістким, натомість враховує як залишок за рахунком на кінець періоду, так і оборот за рахунком за період (причому велика роль відводиться саме величині обороту). Оскільки методи розрахунку суттєвості, які використовуються аудитором, не дають однозначного результату, запропонована методика визначення і розподілу суттєвості за рахунками допоможе вирішити цю проблему шляхом отримання більш точних результатів.

Таблиця 2

Класифікація суттєвих невідповідностей

Категорія невідповідності	Зміст
Невідповідність вимогам чинного законодавства у сфері господарювання та оподаткування	Господарська діяльність клієнта, що не відповідає нормам права та чинному законодавству, діяльність, за наслідками якої на підприємство накладаються економічні санкції, кримінальна відповідальність на працівників, можлива примусова ліквідація
Невідповідність вимогам окремих спеціальних державних регулятивних актів	За наслідками діяльності може бути ліквідована ліцензія, право на бізнес, саме підприємство, можлива адміністративна відповідальність посадових осіб
Невідповідність встановленим внутрішнім нормам та правилам	Невідповідність облікової політики господарській практиці, відсутність матеріальної відповідальності в місцях зберігання активів, невиконання наказів та рішень власників, встановлення фактів шахрайства персоналу, використання діяльності та її результатів в інтересах вузької групи власників на шкоду інших співвласників

Визначивши рівень суттєвості в цілому за балансом, аудитор повинен розподілити загальну суму суттєвості за рахунками бухгалтерського обліку. Як варіант пропонується здійснювати розподіл суттєвості за статтями та рахунками обліку.

Таким чином, після визначення загальної величини суттєвості аудитором пропонується розподілити цю суму за рахунками бухгалтерського обліку в такому порядку:

$$STn = \frac{OДn + OKn + CKn}{OЗв + CЗв}, \quad (4)$$

де STn – величина суттєвості, що припадає на рахунок n , грн;

$OДn$ – дебетовий оборот за звітний період за рахунком n , грн;

OKn – кредитовий оборот за звітний період за рахунком n , грн;

CKn – сальдо на кінець періоду за рахунком n , грн;

$OЗв$ – оборот за звітний період за всіма рахунками, грн;

$CЗв$ – сальдо за звітний період за всіма рахунками, грн.

Показники $OЗв$ та $CЗв$ аудитор отримує з оборотно-сальдової відомості підприємства на кінець звітного періоду. Отримавши величину суттєвості за рахунками, аудитор може визначити її за стат-

3 метою підвищення ступеню уваги аудиторів та збільшення рівня їх орієнтації на конкретні суттєві невідповідності, які найчастіше зустрічаються в процесі проведення аудиторської перевірки, вважається за доцільне аудиторам звертатись до розробленої класифікації суттєвих невідповідностей для об'єкта перевірки чи надання інших аудиторських послуг. Така класифікація наведена у табл. 2.

Суттєві невідповідності існують і в самій господарській діяльності, і, відповідно, у бухгалтерському обліку. При цьому тут встановлений прямий зв'язок – невідповідна діяльність потребує викривлень в обліку. А от невідповідний облік зовсім не обов'язково повинен призводити до невідповідної діяльності. Це, скоріше, можна віднести до помилок персоналу облікової служби чи особисто головного бухгалтера.

Факти суттєвої невідповідності зустрічаються на всіх рівнях інформаційної системи. Проте, з огляду на практичний досвід науковців, можна з високим рівнем впевненості орієнтуватися на такі встановлені рівні ймовірності наявності суттєвої невідповідності у табл. 3.

Наведена у табл. 3 інформація є узагальненою, але поряд з тим вона досить точно відображає реальний стан вітчизняного обліку, менеджменту та бізнесу.

Таблиця 3

Ступінь ймовірності наявності суттєвих невідповідностей

Джерело невідповідності	Рівень невідповідності, %
Складові фінансової звітності	5
Суми сальдо рахунків обліку	15
Елементи класу операцій	35
Документальне оформлення господарських операцій	40
Адміністративне забезпечення діяльності	5

4. Висновки

Отже, можна сказати, що аудиторам на практиці варто очікувати більшу ймовірність виявлення суттєвої невідповідності у документальному оформленні та обліковій інтерпретації господарських операцій, і, як наслідок, суттєвість викривлень розповсюджується на показники звітності. Таким чином, запропоновані методики визначення аудиторського ризику та суттєвості є зручними у використанні, містять невелику кількість та відсутність громіздких розрахунків і, відповідно, забезпечують економію часу на даному етапі планування. Але і вони не дають можливості повною мірою формалізувати процес визначення аудиторського ризику і суттєвості помилок, що повинен стати напрямом подальших розробок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Международные стандарты аудита и Кодекс этики профессиональных бухгалтеров. – М. : МЦРСБУ, 2000. – 312 с.
2. Труш В. С. Організація і методика аудиту підприємницької діяльності [Текст] : навч.-метод. посібник / В. С. Труш, Т. А. Камінська, Т. А. Алексєєв, І. О. Дмитренко. – Херсон : Плюс, 2010. – 149 с.
3. Зубілевич С. Я. Основи аудиту [Текст] : навч. посібник / С. Я. Зубілевич, С. Ф. Голов. – К. : Ділова Україна, 1996. – 374 с.
4. Шеремет А. Д. Аудит [Текст] : ученик / А. Д. Шеремет, В. П. Суйц. – М. : ИНФРА, 2006. – 448 с.
5. Арнс Э. Аудит [Текст] : науч. изд. / Э. Арнс. Дж. Лоббек. ; [пер. с англ. А. Г. Симонова; под ред. О. В. Асина.]. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 551 с.
6. Бугинець Ф. Ф. Аудит [Текст] : підручник / Ф. Ф. Бугинець. – Житомир : Рута, 2008. – 672 с.
7. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту [Текст] : навч. посібник / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. – К. : Каравела, 2004. – 568 с.
8. Рудницький В. С. Методологія і організація аудиту [Текст] : монографія / В. С. Рудницький. – Тернопіль : Економічна думка, 1998. – 196 с.
9. Петрик О. А. Аудит : методологія і організація [Текст] : монографія / О. А. Петрик. – К. : КНЕУ, 2003. – 260 с.
10. Усач Б. Ф. Організація і методика аудиту [Текст] : підручник / Б. Ф. Усач, З. О. Душко, М. М. Колос. – К. : Знання, 2006. – 295 с.